

Przykłady działań w zakresie edukacji środowiskowo-regionalnej wschodniego Podlasia

Człowiek od początku swego istnienia zmienia środowisko, kształtuje różne zwyczaje i wzory zachowań oparte na tradycjach i wartościach kulturowych. Całe środowisko przyrodnicze i kulturowe, wpływa na człowieka, na zachowanie, na sposób pracy i dalszy rozwój społeczeństwa. Zrozumienie znaczenia środowiska to zrozumienie wzajemnych powiązań elementów takich jak krajobraz, architektura, sposób gospodarowania zasobami przyrody, sztuka i tradycja. Człowiek kształtuje środowisko, środowisko kształtuje człowieka. W środowisku, w którym tradycja, kultura, przyroda nie stanowią wartości trudno jest społeczności sprostać wyzwaniom obecnych czasów [1].

Edukacja środowiskowa społeczności lokalnych powinna przyczynić się do ukazania mieszkańcom wsi i miast wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Poszczególne elementy tego dziedzictwa, zarówno duchowe, jak i materialne, mogą stać się ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego i wzrostu dobrobytu miejscowych społeczności.

W artykule zostaną przedstawione wybrane przykłady działalności i inicjatyw społecznych samorządów oraz mieszkańców gmin i miasteczek Podlasia na rzecz ochrony środowiska i ochrony zasobów kulturowych tego regionu.

Podlasie jest regionem wyjątkowym w Polsce i w skali europejskiej. Charakteryzuje się niezwykle bogactwem przyrodniczym a także bogactwem kultury materialnej i narodowościowej, jest miejscem współistnienia ludzi o różnych religiach i kulturach. Województwo podlaskie należy do najczystszych obszarów Polski. Środowisko przyrodnicze zachowało duży stopień naturalności z największym w Europie kompleksem puszczy nie przekształconych przez człowieka. Na terenie Podlasia znajdują się cztery parki narodowe z najstarszym Parkiem Białowieskim, cztery parki krajobrazowe, wiele rezerwatów i obszarów chronionego krajobrazu. Blisko jedna trzecia powierzchni (32%) województwa uzyskała status obszaru o wyjątkowych cechach przyrodniczych i jest w sieci Natura 2000.

Na Podlasiu jest wysokie bezrobocie, przy dużym odsetku osób zatrudnionych w rolnictwie, które na tym terenie jest niskowydajne. Baza turystyczna i agroturystyczna jest słabo rozwinięta. Ludzie zajmujący się obecnie agroturystyką nie mają wsparcia ze strony wykwalifikowanych przewodników znających teren, jego walory przyrodnicze i kulturowe, co bardzo obniża jakość oferty agroturystycznej.

Pewne nadzieje związane z aktywizacją społeczności lokalnej w działaniach na rzecz ochrony środowiska na terenie południowo-wschodniej części województwa podlaskiego wiąże się z powstałym w 2002 r. Euroregionem Puszcza Białowieska. Euroregion jest pomyślany jako forma współpracy transgranicznej pomiędzy regionami państw członkowskich Unii Europejskiej i państw kandydujących oraz regionami ich sąsiadów. Działalność

transgraniczną i euroregionalną regulują konwencje odpowiednich struktur międzynarodowych Rady Europy i UE: Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi, Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, Europejska Karta Samorządu Regionalnego, Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych.

W granicach państwa Polskiego znajduje się łącznie 17 Euroregionów. Na Podlasiu znajdują się trzy Euroregiony: Euroregion Bug (powstały w 1995r, Polska/Ukraina/ Białoruś), Euroregion Niemen (1997r. Polska/Litwa/Białoruś) i Euroregion Puszcza Białowieska (Polska/ Białoruś).

Zasadniczym celem powstania Euroregionu Puszcza Białowieska jest ochrona środowiska naturalnego przygranicznych regionów, prowadzenie działań zapobiegających klęskom żywiołowym i zagrożeniom. Inne cele to rozwijanie przyjaznej i wzajemnie korzystnej współpracy transgranicznej bezpośrednio sąsiadujących obszarów w Republice Białoruś i Rzeczypospolitej Polskiej, zbliżenie lokalnych społeczności poprzez podejmowanie wspólnych działań zmierzających do wspierania rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego, inicjowanie kontaktów różnego typu instytucji – samorządów, placówek oświatowych, sportowych, kulturalnych i innych. Dzięki transgranicznemu projektowi „Puszcza bez granic” stało się możliwe inwentaryzowanie zabytków przyrodniczych i kulturowych np. obiektów sakralnych, studni, obiektów parkowo-dworskich po polskiej i białoruskiej stronie. Zostało sfinansowane przez Duńską Agencję Ochrony Środowiska.

Ważnym problemem jest zachowanie środowiska kulturowego podlaskich wsi. Zmiany wzorców cywilizacyjnych wśród miejscowych są przyspieszane przez ludzi napływających tu z innych regionów Polski, wykupujących ziemię czy chaty. Tymczasem proces wyludniania wsi z rodowitych mieszkańców trwa. Do tego dochodzi niskie wśród tu urodzonych poczucie wartości własnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Ten stan pogłębia też brak przepisów sprzyjających zachowaniu i kreowaniu tradycyjnego krajobrazu kulturowego, brak pełnej informacji o obiektach wymagających ochrony.

Ponad 3000 obiektów rozlokowanych na terenie dziesięciu gmin Euroregionu Puszcza Białowieska wymaga ochrony. Są to obiekty sakralne – cerkwie, cmentarze, kaplice, krzyże, bądź ich zespoły, drewniane chaty budowane w okresie międzywojennym i zaraz po drugiej wojnie światowej a nawet chaty z początku XX wieku, stare stodoły, spichlerze. Ochrony wymaga cały krajobraz kulturowy, który trwał w niezmiętej postaci przez około 500 lat, który ginie rozmywany przez mody, napływające z różnych zakątków Europy.

Ludzie wycinają stare drzewa wokół domów, przy drogach, cerkwiach, kościołach na cmentarzach. W ramach projektu LIDER+ stworzono spis zabytków, by uświadomić ludziom,

jakie ich ziemia kryje wartości, po drugie, by je chronić. Ustawa o ochronie zabytków nakazywała każdej gminie stworzenie do końca 2006 r. ewidencji zabytków.

Innym projektem zrealizowanym na terenie puszczańskich wsi jest „Kraina Otwartych Okiennic”, którą tworzą trzy unikatowe pod względem architektonicznym wsie: Trześcianka, Soce i Puchły położone w dolinie Narwi. Cechą charakterystyczną domostw „Krainy Otwartych Okiennic” jest bogata dekoracja snycerska w formie nadokienników i podokienników, okiennic, wiatrownic, narożników, a także dekoracyjnego zdobienia elewacji i szczytów drewnianych chat i budynków gospodarskich. Ornamentyka ta jest niespotykana w innych regionach Polski i nawiązuje do zdobnictwa stosowanego w rosyjskim budownictwie ludowym. Zachowała się tu tradycyjna wiejska zabudowa, drewniane chaty, budynki gospodarskie. Niezwykłego uroku dodają im ażurowe dekoracje i drewniane zdobienia okien, piękne szalunki, bogato zdobione szczyty. Zapożyczyli je i zaczęli odtwarzać powracający w rodzinne strony tzw. „bieżeńcy”, czyli mieszkańcy podlaskich wsi, których w 1915 roku zmuszono do wyjazdu w głąb Rosji. Doskonale proporcje, bogato zdobione szczyty i piękne szalunki rosyjskich chat przypadły im do gustu i po powrocie do swoich wsi zaczęli je kopiować i powielać dodając pewne elementy według własnego pomysłu. Źródłem tych motywów był przede wszystkim świat zewnętrzny, formy występujące w przyrodzie, rośliny, zwierzęta, symbolika ludowa, religijna, np. lew, harfa Dawida. Dla dodatkowego efektu wizualnego ozdoby te, podobnie jak okiennice i drzwi malowane były kontrastowymi, żywymi barwami.

Gminy korzystają z projektów unijnych np. projekt „Ochrona wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” umożliwił powstanie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach koło Bielska Podlaskiego.

Innym pomysłem edukacyjnym jest zagospodarowanie budynków szkół wiejskich zamkniętych z przyczyn ekonomicznych. Powstały w nich m.in. Ośrodek Edukacji Ekologicznej w wsi Siemianówka położonej na skraju Puszczy Białowieskiej na jego adaptacje pozyskano środki z unijnego programu Interreg IIIA TACIS. Osoby prowadzące ośrodek współpracują z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska, Polskim Towarzystwem Ornitologicznym, Fundacją Wspomagania Oświaty. Ta współpraca ma polegać na wspólnym organizowaniu i prowadzeniu zajęć. W innych budynkach nieistniejących już szkół powstały ośrodki informacji turystycznej, świetlice wiejskie, galerie (np. galeria we wsi Narewka im. Tamary Sołowieicz mistrzyni filmu dokumentalnego, w której prezentowane będą fotografie, rzeźby, rękodzieła artystyczne, malarstwo).

Jak nauczyciele mogą wspomóc samorządy i społeczności lokalne w działaniach na rzecz ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego? Jakie działania należy podjąć?

Przyroda i kultura jest największym bogactwem Podlasia. Nauczyciele wraz z uczniami szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych funkcjonujących na terenie puszczańskich powiatów i gmin mogą aktywnie włączyć się do zachowania dla przyszłych pokoleń tradycji i walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego głównie poprzez inwentaryzowanie obiektów przyrodniczych i kulturowych. Działania te mogą polegać np. na tworzeniu przyszłolnych ścieżek przyrodniczych, ścieżek przyrodniczo-kulturowych, szlaków turystycznych, ścieżek

rowerowych w danej miejscowości, które mogą być atrakcyjne dla turystów a także dla samych mieszkańców. Ta idea wymaga również współpracy z samorządem, radami gmin, gdzie są zatwierdzane plany zagospodarowania przestrzennego. Gminy mogą wspomóc właściwe oznaczenie cennych przyrodniczo i kulturowo miejsc na różnego rodzaju ścieżkach dydaktycznych.

Cenne byłyby dalsze zagospodarowanie niewykorzystywanych obecnie budynków, np. stacji kolejowych i autobusowych, uchronienie od rozbiórek starych drewnianych chat czy innych budynków architektury drewnianej. W budynkach tych mogłyby zostać zorganizowane schroniska turystyczne czy młodzieżowe, galerie, punkty informacji turystycznej we wsiach i miasteczkach. Pożądane byłyby również zorganizowanie szkoleń dla osób prowadzących kwatery agroturystyczne czy ekoturystyczne. Dzięki szkoleniom właściciele kwater zostaliby wyposażeni w wiedzę o osobliwościach przyrodniczych i kulturowych danej miejscowości, gminy, którą przekazywaliby turystom.

Ważne jest włączenie uczniów wszystkich typów szkół a także studentów do udziału w realizacji projektów edukacyjnych, których tematyka może dotyczyć np. symboli przyrodniczych w architekturze wsi i miasteczek, zabytków materialnych i dziedzictwa kulturowego, etymologii nazw miejscowości, legend, obrzędów rodzinnych, przypowieści i przysłów funkcjonujących na tym terenie, roślin użytkowych i ozdobnych tradycyjnie uprawianych na tym terenie, historii wsi, miasteczek, twórców rękodzieła, malarstwa, literatury i poezji z tych terenów, skansenów utrwalających pamięć o wielokulturowości tej ziemi. Efekty projektów mogłyby być przyczynkiem do powstania monografii wsi puszczańskich oraz opracowań lokalnych ścieżek przyrodniczych, dydaktycznych, szlaków turystycznych, rowerowych. Na stronach internetowych gmin czy poszczególnych wsi można zaprezentować walory przyrodnicze i kulturowe danych miejscowości.

Dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe powinno stanowić trwały nośnik informacji o danym miejscu, o jakości życia w nim, o wrażliwości i kulturze mieszkańców, o ich systemach wartości, o ich gospodarności. Dzięki temu z czasem stanie się ważnym czynnikiem atrakcyjności miejsca i źródłem identyfikacji ludzi z miejscem zamieszkania i wspólnoty lokalnej „małej ojczyzny”. Niezwykle cennym i godnym naśladowania jest np. pomysł sołtysa wsi Trywieża, który prześledził 650 lat historii wsi. Z jego inicjatywy wybudowano i odsłonięto w 2006 r. pomnik upamiętniający powstanie wsi. Znajomość dziedzictwa kulturowego i jego uwarunkowań historycznych na poziomie lokalnym (gminnym) ma istotny wpływ na proces rewitalizacji środowiska kulturowego i jego promocji. Stwarza duże zapotrzebowanie na regionalne wzorce, emblematy, uroczystości, festiwale, święta, konkursy, przeglądy, itp.

Różnorodność Podlasia jest ogromna. To biedny region. Jednak w odróżnieniu od innych regionów Polski, zachowała się tu dobrze kultura materialna, duchowa, społeczna i obrzędowa. Zapóźnienia spowodowane słabym rozwojem gospodarczym, stały się zbawienne dla przechowania tradycyjnych wartości.

LITERATURA

- [1] Rogulski J (w) Każde miejsce opowiada swoją historię czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim. s. 5-6. Fundacja Fundusz Współpracy Program AGROLINIA 2000, Poznań 2001